

УДК 332.012.23

Ірина МАРКОВИЧ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СВОБОДИ КРАЇНИ

***Резюме.** Проаналізовано особливості розрахунку індексів економічної свободи за методологіями Fraser Institute, Heritage Foundation та Freedom house. Виявлено, що підходи до визначення рівня економічної свободи суттєво різняться, що пояснюється відмінностями в розумінні її дефініції. Експерти Fraser Institute роблять акцент на дослідженні таких областей: розмір державного сектора, особливості правової системи та забезпечення прав власності, грошова система, свобода в міжнародній торгівлі, регулювання. Експерти Heritage Foundation досліджують різноманітні показники за такими категоріями: верховенство закону, урядові обмеження, регуляторна ефективність, відкритість ринків. Методологія Freedom house базується на оцінюванні політичних прав та громадянських свобод національних економік.*

***Ключові слова:** економічна свобода, національна економіка, індекс економічної свободи, Fraser Institute, Heritage Foundation, Freedom house.*

Iryna MARKOVYCH

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF THE COUNTRY ECONOMIC FREEDOM

***Summary.** Author of the article focuses on the fact that economic freedom is an indicator of “market standards” of the economy that is a measure of how sophisticated and effective is the legislation of the country. It also shows the possibility of a volunteering as well as is a partial measure of efficiency of the judicial system, reflects the use of fiscal weight of government regulation etc. The importance of economic freedom of the country as one of the determinants of modern progressive society comes from a number of theoretical and practical aspects of public policy and the functioning of the country in the international economic relations. The features of economic freedom index calculation according to the methodology of Fraser Institute, Heritage Foundation and Freedom house are analyzed in the article. It has been found that approaches to determining the level of economic freedom are significantly different due to the differences in the understanding of its definition.*

Fraser Institute experts focus on the following criteria: size of the public sector; features of the legal system and enforcement of property rights; monetary system; freedom of international trade; regulation of credit, labor and business.

The Heritage Foundation experts examine various indicators in the following categories: rule of law, government restrictions, regulatory efficiency, openness of markets.

Freedom House methodology is based on the evaluation of political rights and civil liberties of national economies.

***Key words:** economic freedom, national economy, Index of Economic Freedom, Fraser Institute, The Heritage Foundation, Freedom house.*

Постановка проблеми. Розвиток глобалізаційних процесів формує нові вимоги до макроекономічної політики і, відповідно, зростаюча відкритість економіки провокує відчутні трансформації в розумінні важливості збереження економічної свободи. Різновекторні погляди на можливості досягнення та утримання високого рівня економічної свободи національної економіки багато в чому визначаються самими парадигмами в теоретичних підходах до її визначення та розрахунку. Розроблення єдиного індексу економічної свободи є завданням, яке апріорі не може бути однозначно вирішене, оскільки багатоаспектність її дефініцій є причиною виникнення цілого спектра показників, за якими в світі проводиться оцінювання її рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної свободи потрапляли в поле зору економістів-дослідників ще з часів А. Сміта, який вказував на необхідність її дотримання (в його інтерпретації – «свободи ринку»), адже «принцип невтручання» дозволяє ринкам самостійно самозбалансуватись, «вирівняти» усі структурні перекося. Традиційно вважається, що теорія економічної свободи започаткована саме ним [1]. Вагомий внесок в її розвиток зробили М. Фрідман [2], Ф. Хайек [3], Л. Ерхард [4], які вважали, що умовою економічної свободи виступає ринкова економіка та можливість виникнення приватної власності.

В теперішній час питання щодо розроблення заходів, що сприяють здатності країни утримувати визначений рівень автономності, забезпечувати можливість використання

громадянських та політичних прав дискутуються все активніше в наукових колах, зважаючи на все більшу транспарентність границь та контрадикторний характер факторів, що впливають на країну. До дослідників сьогодення можна віднести Ф. Закарія [5], Н. Берггрен [6], В. Геєць [7], А. Чухно [8], І. Булеєв [9] та інших.

Метою статті є дослідження особливостей розрахунку індексів економічної свободи та розгляд факторів, що визначають її рівень.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні напрацювання, які стосуються збалансування функцій ринкових та державних інституцій, розширення можливостей найповнішого використання наявного потенціалу учасників ринку, зростання їх позитивного впливу на показники розвитку суспільства, продовжуються й емпіричними дослідженнями.

Вагома частина з них присвячена аналізу економічної свободи в розрізі її компонентів та пошуку залежностей між ними та різноманітними макроіндикаторами. Існування індексів-вимірників економічної свободи відкриває можливості для емпіричних досліджень факторів, що найбільше впливають на трансформації окремих країн, визначають їхні успіхи чи невдачі.

Ще з часів перших публікацій індексів економічної свободи їх активно використовують дослідники для розрахунку впливу економічної свободи на величину потоку інвестицій, економічне зростання в країні, рівень доходів у країні, рівень бідності й т.д. Більшість з таких праць показує, що країни, політика та інститути яких забезпечують високий рівень економічної свободи, характеризуються швидшим економічним зростанням, зниженням показників бідності населення. Проте боротьба за найоб'єктивніший вимірник такої свободи триває.

Загально прийнято вважати, що першою успішною спробою емпірично оцінити економічну свободу окремих країн була робота Р. Гастила в 1984 р. [10]. Результатом подальших досліджень у цій сфері стало виникнення трьох вимірників економічної свободи, які розраховують авторитетні міжнародні установи:

1. Economic freedom index (Fraser Institute). Отримується шляхом аналізу 5 областей та 24 компонент, кожна з яких вимірюється від 10 (повна свобода) до 0 (відсутність свободи).
2. Index of economic freedom (Heritage Foundation). Виділено 10 напрямів, результати оцінювання за якими підсумовують для отримання результуючого індексу, кожен оцінюється від 1 (повна свобода) до 5 (відсутність свободи).
3. Freedom of the World (Freedom house index). Розглядається 4 області, кожна з яких вимірюється від 1 (повна свобода) до 7 (відсутність свободи).

Розглянемо детальніше, як проводяться розрахунки при проведенні оцінювання економічної свободи країни за кожним із вказаних індексів.

Economic freedom index (Fraser index) (EFI)

Основна ідея розрахунку індексу, який публікує Інститут Фрейзера [11], полягає в оцінюванні відмінностей в мірі підприємницької свободи та відкритості ринків між країнами. Вперше індекс був опублікований в 1996 році і з 2001 року розраховується щорічно. Експерти приймають позицію, що найсприятливішими умовами діяльності в країні є мінімальне державне втручання, що поєднується з абсолютним захистом прав власності.

Інтегральний індекс вимірює ступінь економічної свободи в п'яти основних областях:

1. Розмір державного сектора.
2. Правова система та забезпечення прав власності.
3. Грошова система.
4. Свобода в міжнародній торгівлі.
5. Регулювання.

Ці 5 областей поділені на 24 компоненти, які, в свою чергу, також складаються з кількох показників. Загалом, для розрахунку індексу використовують дані по 42 змінних. Кожній змінній присвоюється значення від 0 до 10. Їх середнє значення визначає рівень кожної компоненти. Оцінку області розраховують як середнє значення усіх компонент.

Градація країн здійснюють за шкалою:

- Високий рівень економічної свободи ($EFI \geq 8$).

- Рівень економічної свободи вищий середнього ($6 \leq \text{EFI} < 8$).
- Рівень економічної свободи нижчий середнього ($4 \leq \text{EFI} < 6$).
- Низький рівень економічної свободи ($\text{EFI} < 4$).

Далі представлені компоненти, які аналізуються для розрахунку значення по кожній з областей індексу.

1. Розмір державного сектора (область 1).

Дана область показує міру втручання держави в процес розподілу ресурсів та продуктів. При визначенні розміру державного сектора використовують оцінки за 4 компонентами.

Вважається, що рівень економічної свободи знижується, якщо витрати уряду зростають швидше, ніж витрати фізичних осіб, домогосподарств і підприємств, оскільки державні рішення можуть внести суттєві диспропорції в розвиток ринкового конкурентного середовища. Цей аспект макроекономіки знаходить своє вираження в розрахунку та аналізі частки державного споживання в його загальному обсязі (1 компонента) та частки, яку займають трансфери й субсидії у ВВП країни (2 компоненти).

Також для аналізу розміру державного сектора приймається, що, зважаючи на відмінності у виробничо-збутових ланцюгах державних та приватних підприємств, слід розглядати в якості індикатора економічної свободи рівень використання країною приватних і підприємницьких інвестицій (на противагу державним) (3 компоненти).

Значну роль в економічній ситуації країни експерти беззаперечно відводять податковому законодавству. Для врахування його особливостей використовують дані щодо верхньої граничної ставки податку на прибуток (1 змінна, 4 компоненти), верхньої граничної ставки податку на дохід та рівень оподаткування заробітної плати (1 змінна, 4 компоненти). До уваги також беруть поріг розміру доходу, до якого застосовується оподаткування. Вважається, що країни з високими граничними ставками податків та низьким порогом доходів можуть бути більш економічно вільними.

Агрегувавши ці 4 компоненти, можна отримати характеристику держави в площині того, наскільки економіка залежить від особистого вибору і ринків, а не політичних рішень.

2. Правова система та забезпечення прав власності (область 2).

Для розрахунків у цій області використовуються дані з таких джерел: the International Country Risk Guide (довідник з міжнародних ризиків країни), the Global Competitiveness Report (звіт з глобальної конкурентоспроможності), the World Bank's Doing Business project (план ведення бізнесу Світового Банку).

Дана область формується з таких компонент (сфер оцінювання):

1. Незалежність суддів.
2. Неупередженість суддів.
3. Захист прав власності.
4. Рівень військового втручання в забезпечення верховенства права і політики.
5. Цілісність правової системи.
6. Правове виконання контрактів.
7. Регулювання обмежень щодо продажів нерухомості.
8. Надійність поліції.
9. Витрати на подолання злочинності.

3. Грошова система (область 3).

Дана область характеризує особливості грошової системи в аспекті протікання інфляційних процесів, узгодженості грошово-кредитної політики з довготерміновою стабільністю цін і т.д. Тобто визначається міра, якою гроші можуть «обслуговувати»

економіку. Крім того, у країні вивчається можливість використовувати валюти, альтернативні національній.

Загалом область формується з 4 компонент:

1. Показники зростання грошової маси.
2. Стандартне відхилення інфляції.
3. Рівень інфляції (за останній відносно поточного рік).
4. Можливість використовувати валютні рахунки в банках.

4. Свобода в міжнародній торгівлі.

За допомогою компонент, що входять до даної області, вимірюються обмеження, які впливають на міжнародний обмін: тарифи, квоти, приховані адміністративні обмеження, контроль над обмінними курсами та капіталом:

1. Тарифи:
  - 1.1 дохід від податків на торгівлю (у % від обсягів торгівлі);
  - 1.2 середній рівень тарифів;
  - 1.3 стандартне відхилення тарифних ставок.
2. Регулювання торговельних бар'єрів:
  - 2.1 нетарифні торговельні бар'єри;
  - 2.2 відповідність вартості імпорту та експорту.
3. Обмінні курси на «чорному» ринку.
4. Контроль за рухом капіталу і людей:
  - 4.1 обмеження іноземної власності та інвестицій;
  - 4.2 контроль за рухом капіталу;
  - 4.3 свобода відвідувань країни іноземцями.

5. Регулювання.

Область включає аналіз ситуації в країні за такими 3 компонентами:

1. Регулювання кредитного ринку:
  - 1.1 власність банків;
  - 1.2 кредитування приватного сектора;
  - 1.3 відсоткові ставки.
2. Стан ринку праці:
  - 2.1 регуляція найму на роботу та розмір мінімальної заробітної плати;
  - 2.2 централізація ведення колективних переговорів;
  - 2.3 регулювання робочого часу;
  - 2.4 виплата розрахункових при звільненні працівника;
  - 2.5 військові обов'язки.
3. Регулювання бізнесу:
  - 3.1 адміністративні вимоги;
  - 3.2 бюрократичні витрати;
  - 3.3 особливості започаткування бізнесу;
  - 3.4 додаткові витрати (хабарі);
  - 3.5 ліцензійні обмеження;
  - 3.6 вартість дотримання податкового законодавства.

Якщо державне регулювання обмежує можливості підприємницького сектора активно проводити діяльність, ускладнює процедури входження на ринок, автоматично рівень економічної свободи знижується. Завданням держави є збалансування загальносуспільних інтересів з можливостями їх повного задоволення.

Index of economic freedom (The Heritage foundation)

Дослідницьким інститутом The Heritage Foundation (USA), починаючи з 1995 року розраховується індекс економічної свободи, який відображає найбільш значущі для економічного зростання інституційні характеристики країни.

Експерти вивчають 4 категорії, які формуються з окремих напрямів оцінювання (рис. 1, табл. 1).

Рисунок 1. Категорії та напрями оцінювання при розрахунку індекса економічної свободи Index of economic freedom (Heritage index)

Figure 1. Categories and areas of evaluation in calculating the Index of Economic Freedom (Heritage index)

Таблиця 1

Характеристика напрямів оцінювання при розрахунку Index of economic freedom (Heritage index)

Table 1

Characteristic of the estimation directions of calculating Index of economic freedom (Heritage index)

Напрямок оцінювання	Характеристика напрямку оцінювання
<u>1. Верховенство закону</u>	
<i>Права власності</i>	Даний напрям передбачає оцінювання створених державою можливостей накопичувати та зберігати приватну власність. Також оцінюється ймовірність того, що приватна власність може бути конфіскованою. Враховується рівень незалежності судової гілки влади, існування корупції в судовій системі й т.д.
<i>Вільність від корупції</i>	За даним напрямом проводиться аналіз показників, що стосуються рівня корупційності суспільства, на основі результатів інших рейтингів, зокрема – Transparency International’s Corruption Perceptions Index (CPI) (Міжнародний індекс сприйняття корупції)
<u>2. Урядові обмеження</u>	

<p><i>Фіскальна свобода</i></p>	<p>Визначається рівнем податкового тягара шляхом оцінювання граничних ставок податків для індивідуальних та корпоративних доходів, особливостей форм прямого та непрямого оподаткування, визначення відсотка надходжень до ВВП від податкових зборів. Тобто фіскальна складова економічної свободи складається з трьох кількісних факторів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Верхня гранична ставка податку на доходи фізичних осіб. 2. Верхня гранична ставка податку на доходи корпорацій. 3. Загальне податкове навантаження у відсотках від ВВП
<p><i>Державне втручання</i></p>	<p>Цей напрям оцінюється шляхом аналізу рівня державних витрат від ВВП. Звичайно, оптимальний рівень державних витрат коливається і він є різним для кожної з країн. Тим не менше, надмірність такого роду витрат викликає хронічний дефіцит бюджету і накопичення державного боргу</p>
<p>3. Регуляторна ефективність</p>	
<p><i>Свобода підприємництва</i></p>	<p>Під свободою підприємництва розуміється простота започаткування, ведення та закриття бізнесу. Оцінювання проводиться за результатами дослідження World Bank's Doing Business, що включає огляд таких 10 параметрів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Започаткування бізнесу – кількість процедур. 2. Започаткування бізнесу – кількість днів. 3. Започаткування бізнесу – вартість (відсотків від доходу на душу населення). 4. Започаткування бізнесу – мінімальний капітал (відсотків від доходу на душу населення). 5. Отримання ліцензії – кількість процедур. 6. Отримання ліцензії – кількість днів. 7. Отримання ліцензії – вартість (відсотків від доходу на душу населення). 8. Закриття бізнесу – час. 9. Закриття бізнесу – вартість. 10. Закриття бізнесу – швидкість відновлення.

Закінчення таблиці 1

<i>Свобода праці</i>	Цей напрям оцінюється шляхом аналізу різних аспектів нормативно-правової бази ринку праці в країні за результатами звітів Світового Банку (World Bank's Doing Business) і складається з таких компонентів: <ol style="list-style-type: none"> 1. Співвідношення мінімальної заробітної плати та середньої доданої вартості з розрахунку на одного працівника. 2. Правила найму працівників. 3. Регламентация кількості годин роботи. 4. Складність процедури звільнення працівників. 5. Юридично встановлений термін надання попередження про звільнення. 6. Обов'язкова допомога при звільненні.
<i>Монетарна свобода</i>	Показник монетарної свободи включає результати аналізу стабільності цін та контролю за цінами в країні. Ідеальним вважається варіант, коли стабільність цін досягається за рахунок вільності ринку, а не активної державної політики
4. Відкритість ринків	
<i>Торговельна свобода</i>	Свобода торгівлі визначається характером тарифних й нетарифних бар'єрів для імпорту та експорту товарів
<i>Інвестиційна свобода</i>	Вважається, що в економічно вільній країні обмежень на інвестування не повинно бути. До таких обмежень відносяться: різні регуляторні принципи щодо інвестування для вітчизняних та іноземних суб'єктів, обмеження в доступі до іноземної валюти, обмеження щодо платежів, переказів та операцій з капіталом. Чим більше їх виникає, тим нижчу оцінку отримує країна при розрахунках
<i>Фінансова свобода</i>	Рівень фінансової свободи визначається рівнем банківської ефективності, незалежністю від державного контролю фінансового сектора. Для розрахунків аналізуються такі області: <ol style="list-style-type: none"> 1. Рівень державного регулювання операцій з фінансових послуг. 2. Міра втручання держави у банківські та інші фінансові установи шляхом їхнього прямого чи непрямого володіння. 3. Обсяг та рівень розвитку ринку фінансів й капіталів. 4. Вплив уряду на розподіл кредитів. 5. Відкритість до іноземної конкуренції

Кожному напрямку присвоюються рівні ваги та оцінюються за шкалою від 0 до 100 (чим більші значення показників, тим кращі національні умови господарювання). Оцінювання проводиться поєднанням статистичних даних із експертними оцінками.

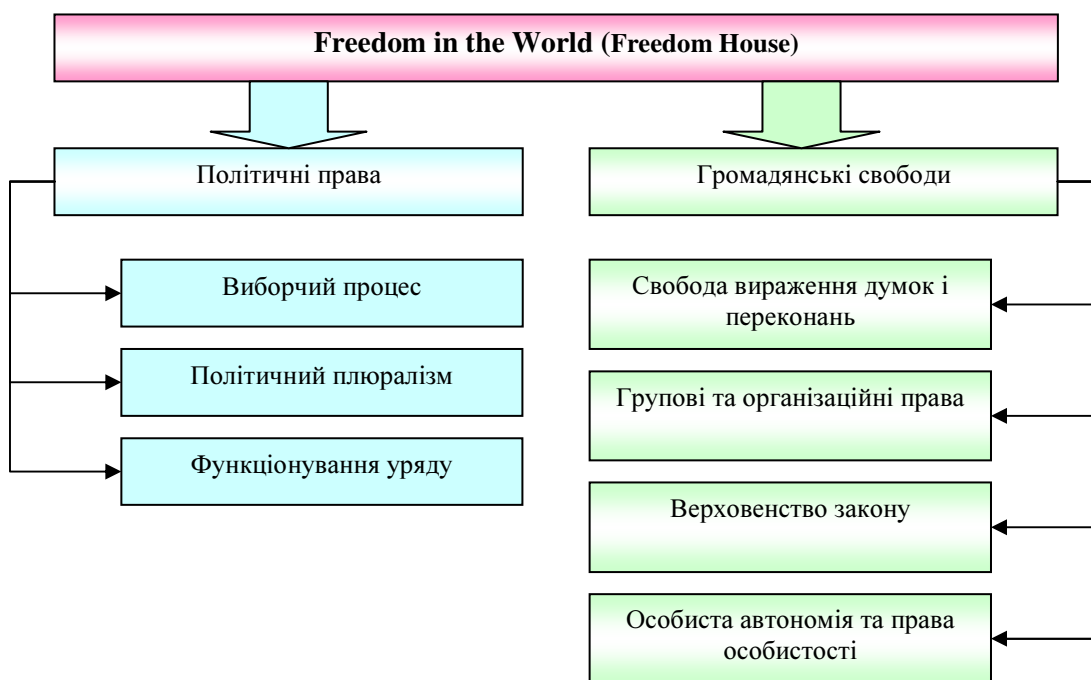
Градація країн здійснюється за шкалою:

- вільні країни (80 – 100);
- здебільшого вільні (70 – 79,9);
- помірно вільні (60 – 69,9);
- здебільшого невольні (50 – 59,9);
- невольні (0 – 49,9).

Щорічний перегляд методологічних засад визначення індексу економічної свободи дозволяє враховувати всі факторні оцінки та визначати позиціонування країн за критерієм свободи.

Freedom in the World (Freedom House)

Методологію розрахунку індексу «Свободи в світі» розробив Р. Гастіл, який для ранжування країн почав використовувати рейтинги політичних прав і громадянських свобод, які містять по кілька підкатегорій (рис. 2) [12]. Для комплексного аналізу обстеження дослідження як аналітичних статистично підтверджених звітів, так і відносно суб'єктивних оцінок.

Рисунок 2. Структура індексу Freedom in the World (Freedom house)
Figure 2. Structure of the Freedom in the World Index (Freedom house)

Кожна країна оцінюється за шкалою від 1 до 7 окремо за політичними правами та громадянськими свободами, де 1 означає найвищий рівень свободи, 7 – її повна відсутність.

Згідно з методологією під час розрахунку індексу Freedom House використовується метод експертного аналізу і зарахування балів політичним системам з оцінюванням багатьох критеріїв, що включають дві компоненти свободи – політичні права і громадянські права, тобто вимірюється рівень їх реалізації. Під політичними правами дослідники розуміють можливість індивіда брати участь у політичному процесі. Сьогодні «Дім свободи» виділяє 10 політичних прав, найголовнішими серед яких є здатність виборців наділяти своїх представників владою, незалежність населення від військових, «зовнішньої влади», економічних олігархів. А також 15 громадянських прав – свобода зборів та демонстрацій, рівність громадян перед законом, доступ до незалежної судової системи, рівність перед «силами безпеки», свобода бізнесу.

Використовують дві шкали – первинну і вторинну. Залежно від кількості первинних балів виставляють вторинні бали. Згодом бали додають і розподіляють країни за рівнем демократії і свободи [13].

Градація країн здійснюється за шкалою:

- вільні країни (1,0 до 2,5);
- частково вільні (3,0 – 5,0);
- невольні (5,5 – 7,0).

Методологія дослідження не враховує національні особливості та критерії свободи для країн різних регіонів та різного рівня розвитку, адже ґрунтується на базових стандартах політичних прав і громадянських свобод, затверджених Загальною декларацією прав людини. Ці стандарти поширюються на всі країни і території незалежно від географічного положення, етнічного чи релігійного складу та рівня економічного розвитку.

Висновки. Важливість економічної свободи країни як однієї з детермінант сучасного прогресивного суспільства впливає з ряду теоретичних та практичних аспектів реалізації державної політики та функціонування країни в системі міжнародних економічних відносин. Не зважаючи на відмінності в розрахунку індексів економічної свободи в світі, важливим є динамічний аналіз окремих їх компонент з метою виявлення тенденцій, які можуть мати вплив на розвиток національної економіки.

Conclusions. Thus, the importance of economic freedom of the country as one of the modern progressive society determinants is a result of a number of theoretical and practical aspects of public policy and the country functioning in the system of international economic relations. Despite the differences in the calculation of economic freedom indices in the world it is important to make the dynamic analysis of their individual components in order to identify trends that could affect the development of the national economy.

Використана література

1. Smith, A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / Smith A. – Oxford University Press, 1976. – 960 p.
2. Фридман, М. Капитализм и свобода; пер. с англ. [Текст] / М. Фридман. – М.: Новое издательство, 2006. – 240 с.
3. Хайек, Ф. Дорога к рабству; пер. с англ.; предисл. Н.Я. Петракова. [Текст] / Ф. Хайек. – М.: Экономика, 1992. – 176 с.
4. Эрхард, Л. Благосостояние для всех; пер. с нем. [Текст] / Л. Эрхард. – М.: Начала-пресс, 1991. – 336 с.
5. Закария, Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева [Текст] / Ф. Закария. – М.: Ладомир, 2004. – 383 с.
6. Берггрэн, Н. Преимущества экономической свободы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.freetheworld.com/papers/berggren_review.pdf
7. Гец, В. Либерально-демократические основы: курс на модернизацию Украины [Текст] / В. Гец // Экономика Украины. – 2010. – № 3. – С. 4 – 20.
8. Чухно, А. Постиндустриальная экономика: теория, практика и их значение для Украины [Текст] / А. Чухно // Экономика Украины. – 2001. – № 11. – С. 49 – 55.
9. Булеев, И. Институты гражданского общества [Текст] / И. Булеев // Научные труды ДонНТУ. Сер. Экономическая. – 2005. – Вып. 89–1. – С. 121– 126.
10. Gastil, R.D. Freedom in the World: Political Rights and Civil Liberties, 1983 – 1984. New York: Freedom House, 1984. – 256 p.
11. James Gwartney, Robert Lawson, and Joshua Hall. Title: 2012 Economic Freedom Dataset, Fraser Institute, 2012, 311 p.
12. Freedom House [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.freedomhouse.org>
13. Палас, Н. Индекси демократизації Т. Ванханена та організації «Freedom House» як одні з пріоритетних методів визначення рівня демократизації у кінці ХІХ – початку ХХІ ст. [Текст] / Н. Палас // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Випуск 22. – 2010. – С. 117 – 123.